

ידידה – האישה, גיבורת הספר

ידידה, בתם הבכורה של סעדיה שלום ושמחה, נולדה בשנת 1917. מגיל צעיר היה עליה לטפל באחיה הקטנים, נוסף על עבודות הבית שהטילה עליה אימה. היחסים בין ידידה להוריה היו מורכבים. אביה רחש כלפיה חיבה ואהבה רבה וראה בה יד ימינו, מאחר שהבחין בחוכמתה ובחריצותה ובכבוד שהיא רחשה לו, ואילו האם שמחה, אולי משום שהבחינה ביחסים החמים שבינה לבין אביה, התייחסה אליה בנוקשות יתרה ונמנעה מהפגנת אהבה וחיבה כמתבקש ביחסים בין אם לבתה.

ידידה נשלחה ללמוד בבית הספר חביב, בית הספר היחיד במושבה, בלא שתקבל כל עידוד ללמוד ולהצליח בלימודיה. תמיד חסרו לה ספרי לימוד, מחברות וכלי כתיבה. כשביקשה מאימה שתקנה לה את האמצעים הבסיסיים לבית הספר, נענתה כי בנות אינן צריכות ללמוד אלא לסייע בעבודות הבית. כל המצופה ממנה היה למצוא חתן עשיר שיוכל לפרנסה וללדת לו ילדים. סעדיה שלום היה אדם שמח, מסביר פנים ונוח לבריות, בעל חוש הומור טבעי, ואילו שמחה, בניגוד לשמה, הייתה נוקשה ומרירה, ולא פעם כפתה את רצונה על ידידה. סעדיה שלום נהג להזמין אורחים עוברי אורח להתכבד בארוחה בביתו על אף טרוניותיה של שמחה, שחששה תמיד ממחסור. לימים, בעיסוקו כבעל מכולת, הוא נהג בנדיבות וסיפק ללקוחותיו מוצרים מחנותו גם כשלא היה בידם לשלם עבורם מיד. את החובות היה רושם במחברת. שמחה ראתה בכך משום רשלנות, שהרי איך אפשר לשלם לספקים ללא קבלת התמורה ממכירת המוצרים?

בהגיע ידידה לגיל שמונה היא נאלצה להפסיק את לימודיה הסדירים בבית הספר, כי נשלחה לעבוד בקטיף שקדים במטעים בקרבת ביתה כדי לסייע בפרנסת המשפחה, ובעיקר כדי לרצות את אימה. סבתי, שמחה, כאמור לא החשיבה את הלימודים בבית הספר וחשבה שחינוכן של בנות הוא בעיקר דרך לימוד עבודות הבית.

באותם ימים נאסר על הנערים והנערות בני העדה לקיים קשרים רומנטיים ביניהם. כל קשר כזה היה טעון הסכמה מוקדמת של ההורים. על אף זאת נוצרו קשרי אהבה חשאיים בין ידידה לבין סעדיה בן דודתה, שהיה מבוגר ממנה בארבע שנים: הם החליפו ביניהם מכתבים וברור היה כי נקשרו זה לזה. בימי שישי, כשסעדיה היה עושה את דרכו להתפלל בבית הכנסת, הייתה ידידה "מציצה" בו בחשאי מעל מרפסת ביתה הפונה לרחוב באמתלה שעליה לצחצח באותה שעה את כל נעלי בני המשפחה. את השעה הזו לא רצתה להחמיץ בשום פנים. רומיה, אימו של סעדיה, חשה חיבה יתרה לידידה וראתה בה בת זוג מתאימה לבנה סעדיה. לא כן שמחה. היא התנגדה בכל תוקף לקשרים אלה. יום אחד סיפר סעדיה לידידה כי קיבל ממעבידו במתנה כרטיס לקולנוע כבונוס על חריצותו והציע לה כי יקנה כרטיס נוסף ושניהם לקולנוע. ידידה שמחה ופנתה לאימה

ידידה פנתה אפוא אל אמה וביקשה הסכמתה לנישואין. כצפוי, שמחה התנגדה, היא ייעדה את ידידה לבחור ה"עשיר" יוסף עוקשי (יוספי, לימים בעלה של ציפורה), שהיה אף הוא קרוב משפחה ושכבר היה הבעלים של בית ושל פרה חולבת. מאחר שידידה עמדה על דעתה להינשא לסעדיה, "החרימה" אימה את הנישואין והודיעה לה כי לא תקבל דבר מבית הוריה. ואכן, ביום חתונתה עזבה ידידה את הבית כשכל רכושה היה בגדיה הצנועים שעל גופה. רומיה, אימו של סעדיה, דאגה לשמלת כלה עבור ידידה ולכן ביקשה מבנה שלום כי ירכוש בד ממנו יתפרו שמלת כלה לידידה, אך משבאה לקבל את הבד, הודיע לה שלום כי הבד מיועד תחילה לבתו אסתר וכי יקצה לידידה פיסת בד קטנה הואיל ולה גוף קטן. כך את שמלת הכלה של ידידה תפרו לה משאריות הבד שממנו נתפרה השמלה של בת הדוד אסתר.

רומיה קיבלה את ידידה לחיק משפחתה בחום ובאהבה כשל אם לבתה. היא ניחמה אותה והבטיחה לדאוג לכל מחסורה. כשנה לאחר הנישואין, כשהייתה ידידה בת 16 בלבד, נולד לבני הזוג הצעיר בנם בכורם, ומאחר שבחג הפסח נולד, נקרא משה. משקלו של התינוק היה זעום, והדבר הדאיג את ידידה. רומיה, שאהבה את בנה סעדיה אהבת נפש, אולי יותר מאשר את ילדיה האחרים, שמחה בהולדת הנכד וקיבלה עליה לטפל בו ולדאוג לבריאותו ככל שהשיגה ידה. על מנת לחזקו ולחסנו מכל המחלות שהיו נפוצות באותם ימים נהגה אוממא למרוח את גופו הקטן מדי יום ביומו בסמנה. "תרופת סבתא" זו הניבה תוצאות מפליאות: משה התינוק גדל והתחזק והתגבר על כל המחלות ללא טיפול תרופתי מיותר.

שנים אחדות לאחר נישואי ידידה וסעדיה, בשנת 1940 לערך, התחתנו שרה ובן דודתה יהודה אכווע. עד אז סייעה שרה בכלכלת הבית, ואת כל הכנסותיה מסרה לרומיה. עם נישואיה היא ביקשה מאחיה שלום ושלמה כי להבא ידאגו הם לרווחתה של רומיה, בכך שכל אחד מהם יתרום לה חמש לא"י בכל חודש. בקשתה לא נענתה, אם מאחר שמצבם הכלכלי לא אפשר זאת ואם מסיבה אחרת. במצב זה ראה סעדיה את עצמו כאחראי לרווחתה של אימו, ועם קבלת שכרו הראשון הושיט לה שטר כסף, אך היא סירבה לקבלו בנימוק שמעתה עליו לדאוג לבני ביתו. בצעד חריג ומתוך מצוקה קרע סעדיה את השטר לגזרים בפני אימו כאומר: "אם לא לך, אז גם לא לי". ברבות הימים המשיך סעדיה לתמוך באימו בדרכים אחרות.

המצוקה הכלכלית לא הטרידה את בני הזוג. שניהם עבדו בעבודות כפיים על מנת להתפרנס. סעדיה כבר עבד ביקב, וידידה התחילה לעבוד כפועלת בבית החרושת אוקבה לסכיני גילוח, שהקימה במושבה משפחה קלוצמן. למרות הכנסותיהם ממקומות עבודתם הקבועה המשיכו שניהם לעבוד בבתי האיכרים, בעיקר בניקיון לשם השלמת הכנסה. הקשיים מעולם לא העיבו על השמחה בבית. ההסתפקות במועט ואהבתם ההדדית היו כל עולמם. אט אט הם הצליחו לחסוך סכום כסף מספיק כדי להעז לבנות להם בית מגורים ראוי: על קצה חלקת הקרקע שרכשה רומיה הם בנו בשנת 1936 מבנה

צנוע ובו שתי יחידות דיור של חדר וחצי כל אחת וחדרי שירותים משותפים לשתייה. הכוונה הייתה שבאחת היחידות תתגורר המשפחה ואת השנייה ישכירו (ראו תמונה 11). הגיע יום חנוכת הבית והשמחה הייתה רבה. סוף סוף הייתה לבני הזוג פינה פרטית קטנה וחמה. אביה של ידידה נהג לפקוד תכופות את ביתם ורווה נחת מנכדו הקטן, אך שמחה לא טרחה לבקר ולקחת חלק בגידול הנכד. לכן הייתה ידידה מטיילת עם בנה בעגלת תינוקות סביב בית הוריה, בתקווה שאמה תתרכך. פיצוי כלשהו היה בחום ובאהבה שהרעיפה עליהם רומיה.

בכסף שחסכו בנו הזוג "רפת" קטנה ורכשו פרה חולבת ועגלה. את הפרה היו חולבים מדי יום, וידידה הייתה מובילה שני כדים מיוחדים לחלב ל"ריכוז" אצל ספקטור, לשם היו כל בעלי הפרות מביאים את תוצרתם. מהחלב הטרי והבריא הייתה ידידה מכינה חמאה וגבינה. מובן שהטרחה הייתה מרובה, אך הרפת הייתה הכרחית לכלכלת המשפחה, עד שבא היום והפרות נמכרו לאח שלום.

משה התחנך בבית הספר היסודי הדתי "תלמוד תורה" במושבה, אך אחרי שעות הלימוד נשלח כמו יתר בני גילו באותה עת ללמוד את טעמי המקרא בנוסח העדה אצל ה"מורי", הרב דמארי, אביהם של סעדיה ושושנה דמארי. להורים היה חשוב שבנם יכיר את טעמי המקרא כדי שבבוא היום יוכל לעלות לתורה ולקרוא ולהתפלל בנוסח בני העדה. הדוד יוסף, אחיה של ידידה, הוא שליווה את משה הקטן אל ה"מורי". בכלל, יוסף היה מעין שמרטף של משה. פעם, כשיוסף ביקש להחליף את חיתוליו, בכה הפעוט והתנגד בכל תוקף שייזרקו החיתולים בעודו קורא: "זה שלנו". כוונתו הייתה שהחיתול וכל ה"אוצר" שבתוכו שייך למשפחה ואסור להשליכו. בכל שנות ילדותו חש משה כי יוסף דודו הוא מעין אח בוגר שלו.

כשמונה שנים לאחר הולדתו של משה, בשבת חורפית אחת של חודש שבט, נולד בנם השני של בני הזוג. מאחר שכבר היה בבית משה, החליטה רומיה כי שמו של התינוק יהיה אהרן. אהרן נולד כתינוק שמנמן, להבדיל מאחיו משה. הסב סעדיה שלום וקרובי משפחה כמו אחיה של ידידה באו מדי פעם לבקר את המשפחה על מנת להציץ בתינוק, ואם באותה שעה הוא גם את שנתו, הם הסתפקו בהצצה דרך חלון חדר השינה. נראה לי כי כבר ברור לכם, כי אהרן התינוק הוא אנוכי.

בבקשה לקבל רשותה. האם התרצתה בתנאי שהשניים יצרפו אליהם את בת הדוד
ציונה, שהייתה בגילה של ידידה. את ציונה הנחתה האם כי תשב בקולנוע בין סעדיה
לידידה ותשגיח שלא ייגעו זה בזו בעת הסרט.

האהבה בין ידידה וסעדיה פרחת והם החליטו כי בבוא היום יינשאו. ידידה הייתה
נוהגת לבקר בביתו של סעדיה כדבר שבשגרה. בשנת 1931, כשהיה סעדיה בן 18, הוא
התחיל לעבוד ביקב כנגר. משכורתו הקלה מאוד על פרנסת המשפחה, ובני הזוג התחילו
לתכנן את עתידם המשותף. כך עברו הימים עד שמלאו לידידה 15. בנות בגיל זה נחשבו
באותם ימים לנשים שהגיעו לפרקן.

תמונה 8: אימא ואבא בשנות ה-40

תמונה 11: בית ההורים ברחוב רמב"ם, ראשון לציון

תמונה 13: אני ומשה אחי הגדול 10 בדצמבר 1941. לימים האח הגדול יהא מהנדס טיס, והקטן עורך דין. מי היה מעלה בדעתו שכך יהיה. ראו תמונות 41 ו-33

תמונה 12: כל המשפחה 1946

מלחמת העצמאות 1948-1949

עם הכרזת ה"חלוקה" ב־29 בנובמבר 47 העיבו את השמיים ענני מלחמה. צעירי המושבה החלו להתארגן לכוח הגנה במטרה למנוע מפורעים ערבים לפגוע ביהודים. צעירים אלה נהגו להתאמן במקלות קפא"פ (קרב פנים אל פנים) והיו יוצאים בלילות לספורים בפרדסי המושבה. בדיעבד נודע לי כי אבי הצטרף גם הוא באותם ימים ל"הגנה". ב־9 בינואר 1948 הגיעה למושבה בשורת איוב: 11 מצעירי המושבה שהתאמנו באזור הכפר הערבי יבנה (לימים גן יבנה) נרצחו בידי ערבים ובהם יוסי עוקשי, בנה היחיד של ידידה עוקשי. יוסי היה עלם חמודות וחבר קרוב של בן דודי ראובן ג'דה. השניים נהגו להיפגש בימי שישי אחר הצהריים בחדרו של ראובן כשיוסי מצויד במנדולינה שבה היטיב לנגן. הייתי מוקסם מנגינתו. על חייה של האם ועל חייו של יוסי כתב הסופר מרדכי טביב את ספרו "כינורו של יוסי".

אבל כבד ירד על המושבה, ובהלוויה הענקית שנערכה השתתפו רוב התושבים. היה ברור כי מלחמה היא רק עניין של זמן. ב־14 במאי 1948 (ה' באייר תש"ח) הכריז דוד בן־גוריון על הקמת המדינה, המוני חוגגים רקדו באותו ערב ברחובות, אך אבי העדיף כי נישאר בבית. היה ברור לו כי מלחמה בפתח וכי יש להיערך לקראתה כראוי.

ימים אחדים אחר כך התגייס אבי לצה"ל, לגדוד 55 בחטיבת גבעתי כלוחם. מאחר שבאותם ימים סבלנו יותר ויותר מירי צלפים ממחנה סַרְפֶּנְד (צריפין של בימינו) שהיה מזרחית לביתנו, חשש אבי לשלומנו ודאג להעבירנו להתגורר מחוץ לביתנו לפחות לימים מספר. עברנו למשפחת סעדיה בשארי בנחלת יהודה, שהייתה רחוקה דיה מטווח הכדורים.

המגויסים דאגו לבני משפחותיהם בבית ובני המשפחה דאגו לשלום המגויסים בחזית. מדי זמן היו מגיעות שמועות על חללים מבני המושבה, והאבל היה כבד. מבין תושבי המושבה גויסו גם גברים מבוגרים, ותפקידם היה בעיקר לדאוג לכך שבשעות הלילה יהיו הבתים חשוכים על מנת למנוע מהמצרים להפציץ את בתי המושבה. אותם מגויסים טרחו להסתובב בלילות ברחובות המושבה ולגעור בתושבים שלא הקפידו על כללי ה"האפלה". בוקר אחד לקחה אותי אימי עמה למרכז המושבה לקנות עופות. משה נשלח לקופת חולים לטיפול רפואי כלשהו. הגענו לשוק הראשי במושבה, אימי קנתה מה שקנתה, ומייד לאחר מכן שמנו פעמינו למרכז המושבה לאטלז של מיצמכר. בעודנו בדרך הגיחו מטוסי דקוטה מצריים והטילו פצצות במקומות שונים במושבה. הבהלה הייתה רבה. מקלטים לא היו בנמצא, וכל שניתן היה לעשות היה להיכנס לשוחות שהיו חפורות במקומות שונים. לאחר שהסתלקו המטוסים הבחנו בתימרות עשן בכל פינות המושבה. בפעם הראשונה ראיתי אנשים שנפגעו מההפצצה, חלקם מובלים על גבי

אלונקות, ובזמן הבחנתי בגופתה של ד"ר מאיה רוזנברג ז"ל. התברר שהפצצות נעשו בכמה מקומות במרכז המושבה. ליד תחנת האוטובוסים "דרום יהודה" היו הנפגעים הרבים ביותר, הרגים ופצועים, (כ-26 נהרגו כולל 4 חיילי פלמח שעברו בגיפ בצומת הרחובות הרצל עם רוטשילד בדרכם לסרפנד) וכן נפלו פצצות ליד השוק המרכזי, ליד קופת חולים, ליד הבית של משפחת סניור, פרחו שמועות כי יש בינינו מרגל שמאותת במראה למטוסים אבל כבד ירד על המושבה. פרחו הביתה בלי העופות תוך דאגה למשה, מה גם ומסמן את המקומות להפצצה. חזרנו הביתה בלי העופות תוך דאגה למשה, מה גם ששמענו בדרך כי אחת הפצצות נפלה באזור קופת חולים. לשמחתנו, משה חזר הביתה בשלום, ושמוח לראות שלא נפגענו.

עד פרוץ הקרבות נהגו להסתובב ברחובות המושבה רוכלים ערבים ולהציע לחושב המושבה את מרכולתם שאותה נשאו על גבם או על חמורים. את הביצים שהציעו היו הקונים בודקים מול קרני השמש, אם טריות הן אם לאו. את הירקות והפירות היו שוקלים על גבי מאזניים שהיו מורכבים ממוט שמשיני צידיו חליוות צלחות ברזל. בצלחת אחת שמו את הפירות ובשנייה משקולות מתכת שעל כל אחת מהן מוטבעת מידת המשקל. חלק מהמשקולות נשאו יחידות מידה עות'מניות. עם פרוץ הקרבות חדלו הרוכלים לבוא. שר הקיצוב והאספקה, דב יוסף, הכריז על תקופת צנע, ומאותו היום ואילך ניתן היה לרכוש מוצרי מזון רק על פי "נקודות" שחולקו בפנקסים מיוחדים לכל בית אב על פי מספר הנפשות. בתגובה לכך פרח "שוק שחור", כלומר, אנשים מכרו מוצרים באופן לא חוקי, במחיר מופקע. פקחים מיוחדים עקבו אחר מילוי החוק, והמוכרים נקטו כל מיני "טריקים". כך היו יהודים שנשאו את המוצרים ה"שחורים" בתיק עור כדוגמת תיקי בתי הספר. אשר לנו, היו ימים שכל מזוננו היה פרוסות לחם שחור מרוחות ב"סמנה" ובמעט סוכר.

מדי פעם היה אבי מגיע לחופשות קצרות של שעות מספר ולכל היותר יממה. לעיתים היה מביא אתו "שלל" מהקרבות: פעמים תרנגולת עם נוצות צבעוניות ופעמים קופסאות שימורים. מרים בת הדוד שלום זכרה כי לעיתים היה אבי מגיע לחופשה מהצבא ומחלק להם סוכריות ופולים שהיה קונה ב"קנטינה", כלומר בשקם. הייתי שומע ממנו בקצרה על מהלך הקרבות. הוא היה מספר לי על כפרי ערבים שננטשו, על "ביצורים" שחפרו ושלא היו אלא תעלות קשר. באחד הימים סיפר לי כי בתפקידו הצבאי הוא חבלן. לא הבנתי מהו חבלן, מה גם שנשקו היה רובה עם קנה ארוך (כנראה רובה אנגלי). תמיד התגאיתי וחשתי כי אבי גיבור וחזק, הוא ינצח את הערבים ואין נשקפת כל סכנה לחייו. מספר חודשים לאחר שאבי התגייס לצבא, בחודש ספטמבר 1948, התקיים מצעד צבאי (הראשון) ברחובות. אני זוכר שאמי, אחי ואנכי התמקמנו במרפסת בית ברחוב שבו עתיד היה המצעד לעבור. ראיתי את אבי לראשונה צועד כחייל בחטיבת גבעתי, ולגאותי לא היה גבול. עם סיום המצעד, הגיע אבי ובידיו כמה סנדוויצ'ים עטופים בנייר ורוד, אותם סוגניו שעטף גם את תפוזי ג'אפא. זו הייתה הפעם הראשונה והיחידה שראיתי את אבי לבוש מדים במסגרת הצבא.

לפני חג הסוכות הקמנו סוכה קטנה במרפסת הבית וישבנו בה בצפייה לאבי, שהבטיח כי יבוא לחג. עברו שעות והוא לא הגיע. התחלנו לדאוג, שהרי מעולם לא אכזב. העברנו את החג בחשש שמא קרה משהו רע. משעברו ימים מספר ולא שמענו ממנו דבר נסעו אימי ואחיה אהרן חיטרוש ל"דרום", נכנסו למחנות הצבא באזור באר טוביה, בדקו בבית החולים בקסטינה שמא נפצע אבי ואין איש שידווח למשפחה, אך כל הניסיונות עלו בתוהו. איש לא בא אלינו לספר, אבל התחילו להגיע שמועות כי אבי נפגע בקרב.

החיפושים נמשכו ונמשכו עד שמישהו, כנראה מהצבא, הודיע לאימי שאבי נהרג וכי הוא קבור בבית הקברות ברחובות. הראו לה קבר ללא מצבה ועליו שלט קטן ובו שמו. סופר לאימי כי בקרב שהתנהל בין צה"ל לצבא המצרי ליד הכפרים חאטה וחרטיה ביום 15.10.48, לא הרחק ממשטרת עיראק-סוויידן (כיום מצודת יואב), הופגז חיילי גדוד 55 של חטיבת גבעתי, שאבי היה חייל בו וכי הוא נפגע בכבד מרסיס פגז. בשל ההפגזה הכבדה לא ניתן היה לפנותו במהירות לבית חולים, ועד שהתאפשר פינויו הוא איבד דם רב ונפטר.

משקיבלה אומא את הבשורה המרה היא התפלשה בחול ברחוב וזעקה בבכי מר כי לא ייתכן שבנה נהרג, ודרשה לפתוח את הקבר ולבדוק בעצמה אם אכן בנה הוא שקבור שם. ליביה נשבר, והיא לא האריכה ימים מאז. במשך שנים רבות ניסתה אימי לברר מי היה יחד עם אבי ברגעיו האחרונים, האם אמר משהו. אף לא אחד מחבריו החיילים ששירתו עימו טרח לבקר את המשפחה ולספר על רגעיו האחרונים. כל שהיה ידוע נבע משמועות ולא ממקור ראשון. לימים, לאחר שבגרתי והבנתי את מצוקותיה של אימי בעניין, ניסיתי לברר פרטים נוספים. עלה בידי לשוחח טלפונית עם האלוף במיל" רפאל ורדי, שהיה אז המג"ד, ועם מרדכי (מורלה) בר"און, בן המושבה, אבל איש לא זכר, ואולי לא רצה להודות בכך שהיה בקרבת אבי בעת היפצעו.

שנים רבות אחרי 1948 בא לבית אימי טכנאי מחברת החשמל על מנת לתקן קצר חשמלי בבית. תוך כדי העבודה "פלט" האיש כי הכיר את אבי בימי המלחמה וכי ראה אותו לאחר שנפצע, משום שהוא היה אחד האלונקאים שפינו אותו, אלא שאבי נפטר בטרם הגיעו לבית החולים. התרעמתי על כך שבמשך כל השנים הללו הוא לא טרח לבוא ולספר זאת לאימי, שכה רצתה לדעת על רגעיו האחרונים.

עברו עוד שנים, ויום אחד התפרסמה ידיעה בעיתון על אירוע הוקרה לחטיבת גבעתי באתר ההנצחה של החטיבה במצודת יואב. החלטתי להיות נוכח בו בתקווה כי אוכל לפגוש אנשים ששירתו בתש"ח בגדוד שבו שירת אבי ולקבל מהם מידע על היום שבו

הוא נפל. הטקס היה רב רושם וראש הממשלה יצחק רבין כיבד את הטקס בנוכחותו, יפה ירקוני שרה, ונאומים לא חסרו. ברחבת האתר, הוצבו חמישה שולחות ועל כל אחד מהם הונח שלט ובו מספר הגדוד. ניגשתי לשולחן של גדוד 55, הצגתי את עצמי לפני כמה גברים שעמדו בסמוך ושאלתי אם יש מי שיספר לי על אודות אותו היום שבו נפל אבי. לצערי, איש מהם לא יכול היה להיזכר אך סיפרו לי כי באותו יום ספג הגדוד הפגזה קשה וכולם נמלטו לפרדסים הסמוכים.

מובן שחזרתי הביתה מאוכזב. לא האמנתי כי אצליח לקבל אי פעם מידע בנושא, אך לא התייאשתי. בשנת 2013 נתקלתי במקרה בספרו של מרדכי (מורלה) בר-און "גבעתי כמו כולם", שיצא לאור ב-2009, המתאר בין השאר את פעילותו של גדוד 55 של החטיבה בתש"ח. שמו של אבי מוזכר בספר אך רק בשורה אחת, מעין רישום סטטיסטי ולא יותר. יצרתי קשר עם מחבר הספר והוא הפנה אותי ליודק'ה קורצ'ק (קורן) מנס ציונה. יודק'ה שמח לשוחח עמי, ומשצייתי כי לפי מיטב ידיעתי אבי היה חבלן בגדוד, הוא העלה השערה הגיונית, כי ייתכן שבאותו היום השתתף אבי בפיצוץ משאיות של כוחותינו במטרה לגרות את הכוח המצרי לפתוח באש ובכך להפר את ההפוגה שנכפתה על הכוחות. ואכן, בעקבות הפיצוץ פתחו המצרים בהפגזה כבדה על הגדוד ובה כנראה נפגע אבי. מסקנתי הייתה שאבי השתייך לכיתת חבלנים במפקדת הגדוד ולא באחת הפלוגות, ואולי זוהי הסיבה לכך שאיש מאנשי הפלוגות לא טרח לבקר את המשפחה ולספר לנו על אותו היום. גם אם מסקנה זו הגיונית, עדיין תמוה בעיניי כיצד ייתכן הדבר. גם כיום אני נחוש להמשיך ולחקור בין בפגישה עם מי מחיילי הגדוד שעודם בחיים ובין בעיין במסמכי החטיבה שכנראה נמצאים בארכיון צה"ל ולעשות ככל יכולתי על מנת להעביר את המידע למשפחה.

כילד לא קלטתי את ממדי האסון. לא יכולתי להשלים עם כך שאין לי אבא. כדי להקל עליו סיפרה לי אימי כי אבי בסך הכול נפצע וכי יחזור הביתה עם הזמן. משום מה הרגשתי מעין בושה כי אין לי אבא עוד. משנשאלתי לפעמים על ידי ילדים, תמיד השבתי כי אבי רק נפצע וכי הוא ישוב בקרוב. על השמועה שהוא נהרג מרסיס בכבד השבתי שזה לא יכול להיות, שהרי הוא חזק וגיבור. יום אחד, אחרי שכבר ידענו על האסון, בהפסקה בבית הספר, נקלעתי למריבה עם אחד התלמידים, עקיבא זלוטיפולר. הוא קילל אותי וקרא לעברי "אינעל אבון". ראיתי בזאת פגיעה קשה בכבודו של אבי. התנפלתי עליו והפלתי אותו על הקרקע כשאני מעליו וידי השמאלית מתחתיו, אך למרבה הצער נקעתי את מרפק היד והובהלתי לבית חולים. ידי גובסה לשבועות מספר ובזאת הסתכם כל נזקי. עם הזמן חדרה לתודעתי העובדה המרה שאבי לא ישוב עוד. במידה מסוימת סימלה זאת הקומה השנייה בבית מגורינו, שבנייתה הופסקה עם תחילת הקרבות, וכך גרנו בה - בלתי גמורה. כלפי חוץ הפגינה אימי עוצמה וחוזק, אך שמעתי את בכיה בלילות. מעולם לא הראתה חולשה. לא רצתה שאנשים ירחמו עליה. לימים הבנתי את גודל אבדתה. אלמנה בת 31 שנים בלבד, אם לשני ילדים שאיש לא טרח להגיש או להציע עזרה כלשהי, לא מבין בני משפחתה ולא ממושרד הביטחון (שאולי עוד טרם נוסד). כל המעמסה של

גידולנו ופרנסת הבית הוטלה עליה בלבד. לא רק שלא קיבלה כל סיוע מאיש או מגורם כלשהו, היו אנשים שמשום מה מצאו לנכון לפגוע בה עקב היותה אלמנה, כאילו יש במעמד של אלמנה טעם לפגם. זכורים לי הימים שבהם הייתה חוזרת מעבודתה ביקב והייתה ממררת בבכי. לא הבנתי מה הסיבה, עד שלבסוף היא סיפרה לי כי מישהי, קרובת משפחה, אולי מתוך צרות עין או רוע לב, הייתה נוהגת לשיר באוזניה: "האמיני, יום יבוא, טוב יהיה מבטיח לך לחבק אותך אבוא והכל אשיח לך".

זמן קצר אחרי נפילתו של אבי, משהותיר הצבא את קברו חשוף, חיפשה אימי ומצאה מפעל למצבות ברחובות והזמינה על חשבונה מצבה ראויה, שונה מאלו שהקים משרד הביטחון בבתי הקברות הצבאיים. לפני כמה שנים היא נאותה, בהתייעצות איתנו, להמירה במצבה תקנית כיתר המצבות של חללי צה"ל.

אפילוג

מועקה וצער היו מנת חלקה של אימי ושלנו הבנים על היעדר כל התייחסות של צה"ל בכלל ושל חטיבת גבעתי בפרט לאירוע נפילתו של אבי בקרב. עם זאת יום אחד נודע לי כי "יד לבנים" בראשון לציון תכנן מפגש עם לוחמי גדוד 55 של החטיבה לאחד הערבים. החלטתי להשתתף בו ולהעלות את שאלותי לנוכחים, אלא שמשום מה המפגש המתוכנן בוטל או לפחות לא התקיים במתכונת המתוכננת, כך שלא ניתנה לי האפשרות לומר את דבריי.

החלטתי אפוא לכתוב את אשר היה בדעתי לומר ולצרף מסמך ואת הספר כולו לקלסר על שם אבי השמור בבית "יד לבנים", בתקווה שמי שמכיר את אירועי הקרבות של החטיבה יוכל ליצור קשר עמי ולהשלים את המידע החסר. עד היום לא נוצר כל קשר כזה. אולי ברבות הימים אצליח להגיע למקורות בארכיון החטיבה. את הדברים שרציתי לומר אני מצרף בזאת כתוספת. תם ולא נשלם.

דברים שרציתי לומר (כך ציינתי את פנייתי בכתב). (באירוע שאמור היה להתקיים בהוקרה לגדוד 55)

שמי אהרן (אהרלה), בנם של ידידה וסעדיה ג'דה ואחיו של משה ז"ל. הדברים שאני עומד לומר לכם אינם קלים לי עצמי וייתכן שאף לא ינעמו לחלק מכם היושבים כאן הערב. בכל אופן, החלטתי לומר אותם עתה, מאחר שאני בספק אם יתאפשר לי להשמיעם בהזדמנות אחרת.

אבי סעדיה, שהיה חבר ב"הגנה", גויס כחייל לחטיבת גבעתי בחודש מאי 1948, מייד לאחר הכרזת המדינה. על פי המידע שהגיע לידי לימים, הוא השתייך לפלוגה ג' בגדוד 55 בחטיבה. כידוע בוודאי לכולכם, לחטיבה זו גויסו באותם ימים רבים מבני ראשון לציון, נס ציונה ורחובות. הצעירים מבין המגויסים, בני 18, 19 שנים, נמנו עם חיילי הגדודים 51, 52, 53 ו-54, ואילו המבוגרים שביניהם, שכבר היו בעלי משפחות ואבות לילדים, היו החיילים שהרכיבו את גדוד 55 בחטיבה. אבי היה בן 35 בעת גיוסו. הוא עזב בבית את

רעייתו ידידה ואותנו, שני בניו. ידידה אימי הייתה אז בת 31, אחי משה היה בן 15 ואנכי הקטן בן שבע. הימים היו ימי מלחמה, וכל הגברים לקחו חלק במאמץ המלחמתי כדי להגן על הבית (ואולי לא ממש כולם).

בימי הקרבות קיבל אבי לעיתים רחוקות חופשה קצרה של שעות אחדות כדי לבקר את משפחתו. אני לא ידעתי מהי פעילותו של אבי במלחמה, אך מהמעט שסיפר לי הבנתי כי הוא נלחם ביחד עם חבריו ליחידה בערבים חמושים שהקיפו את המושבה ושהיו איום ממשי על התושבים. תמיד האמנתי כי אבי חזק וגיבור וכי הוא ינצח את ה"ערבים". כשהגיע לחופשות הקצרצרות היה תמיד מצויד ברובה ארוך (כנראה צ"פ) ובקובע פלדה עטוף ברשת הסוואה.

בשני מקרים הזדמן לי לראות את אבי בין חבריו ליחידה, פעם אחת כשנתקלנו בו ובחבריו חופרים בידיהם תעלות קשר באזור התעשייה הישן במושבה, על כביש ראשון לציון-בית דגן, ופעם כשהוא צעד במצעד הצבאי הראשון שהתקיים בחודש ספטמבר 1948 ברחובות. באותה הזדמנות, עם תום המצעד, הוא בא לומר לנו שלום ובדיו סנדוויצ'ים עטופים בנייר ורוד, כזה ששימש לעטיפת תפוזי ג'אפה.

כעבור זמן מה, בראש השנה, הגיע אבי לחופשה, ובין היתר הבטיח לאימי שיגיע לחופשה בחג הסוכות ויבלה את החג בחיק המשפחה. באותה חופשה צילמתי את הוריי על גג ביתנו, ובתמונה נראה אבי חובק את אימי בכתפיה. לקראת החג בנינו סוכה והמתנו לאבי, שהרי אם הבטיח, חזקה עליו שיבוא. אלא שהוא לא בא, והאכזבה הייתה רבה. בחושיה הטבעיים התחילה אימי לדאוג וקיוותה כי רק יאחה. משנגזזה תקוותה ולא שמענו דבר מאבי החלו מגיעות שמועות, מפה לאוזן, כי אבי נפצע, אך איש לא בא להודיע לאימי את דבר האסון. בצר לה היא החליטה לנסות לגלות את אשר קרה. ביחד עם אחיה, אהרן חיטרוש, יצאה לחפש את אבי ב"דרום": בין מחנות הצבא וכן בבית החולים בג'וליס, שמא הוא נפצע ואושפז, אך לא נמצא מי שיבוא להודיע. כל מאמצי של אימי עלו בתוהו. עברו שבועות מספר עד שמאן דהוא טרח להודיע לאימי שאבי נפגע בקרב ליד הכפרים חתה וחרתיה ליד כיס פלוג'ה. רסיס פגע בכבד והוא נפטר בעקבות איבוד דם. עוד טרח אותו מודיע והראה לאימי את קברו בבית הקברות ברחובות. במעמד זה קיבלה אימי את חולצתו קצרת השרוולים של אבי ופתק ועליו רשום שמו בכתב ידו. כל שהיא ראתה בבית הקברות היה מוט מעל תלולית עפר עם לוחית קטנה ובה שמו של אבי ומספרו הצבאי. וכך, רק אחרי חיפושים מייגעים הובא לידיעתה כי אבי נהרג, אך לא ידענו מי ליווה אותו ומי היה אתו ברגעיו האחרונים.

תמונה 14: הורי סעדיה ג'דה וידידה על גג ביתם אוקטובר 48

אבל כבד נפל על המשפחה. באמצעיה הדלים דאגה אימי להקים מצבה על קברו של אבי והמשיכה לקוות כי מי מחבריו יבוא ויספר לה על רגעיו האחרונים. אולי אמר משהו, אולי ביקש משהו, אך כלום. במשך שנים ניסתה אימי לקבל מידע על נפילתו של אבי. היא פנתה אל אנשים שהיו אמורים לשרת ביחידה שבה שירת, אך איש מהם לא אזר אומץ. כולם התנערו בטענה כי לא היו אתו או לא זכרו דבר. עם השנים החריפה והעמיקה הצלקת בשל חוסר הידע.

גדה סעדיה

ק רעיה וחבריה

נולד בשנת חר"ג-1913 בחיפה. עלה לארץ בשנת 1924, והתגורר בראשון לציון. למד בחדר. התחיל לעבוד כפועל חקלאי בפרדסי המושבה וברעיה. נתקבל כפועל בקבוצה ועבד כמשך שבע עשרה שנים רצופות. היה חבר ב"הגנה" משנת 1936. נענה לל"ל קריאה. בחדש מאי 1948 התגייס לצה"ל וצורף לחטיבת "אצות". נפל בפעולה לפתיחת הדרך לעבד ב"חנה" ליד קריתיה ביום י"ד חשוון תש"ט 15.10.1948. בן 35 נפל. הובא למנוחת עולמים בבית הקברות ברחובות ביום י"ד חשוון תש"ט-17.10.1948.

ח. נ. י. ג. ה.

תמונה 15: מספר מילים על אבי ג'דה סעדיה, ביד לבנים ראשון לציון, שנפל במלחמת השחרור

לפני שנים אחדות עשיתי דרכי בשדרה הראשית של גן העיר מרחוב רוטשילד לכיוון היקב. הופתעתי לראות כי משני צידי השדרה מוצבות תמונות של חיילים ששירתו בחטיבת גבעתי בתש"ח. קיוויתי לראות בין התמונות תמונה של אבי, אך התאכזבתי. כל התמונות היו של חיילים בני ראשון לציון, יוצאי גדוד 52 בלבד. אף לא תמונה אחת מגדוד 55. פניתי במכתב לראש העיר בתלונה שיסביר. כעבור ימים אחדים התקשר אלי רפי גלנטי ז"ל, שהיה מנהל מוזאון העיר והציע שניפגש. בשיחה אתו העליתי את קשיי לאתר עדים לנפילתו של אבי וציינתי כי למרות כל מאמציי לא הצלחתי למצוא חומר כתוב על גדוד 55 של החטיבה במלחמת תש"ח. להפתעתי, כעבור שבועות מספר הוא שמח להודיעני כי הגיע למוזאון ספרו של מרדכי בר-און, "גבעתי כמו כולם", על גדוד 55, וכי שמו של אבי מצוין בו. קניתי את הספר וקראתי בשקיקה את הכתוב בו בתקווה לגלות פרטים שלא ידעתי. נפרשו לפניי תיאורים מפורטים על פעילותו של גדוד 55, תיאורים מדויקים על נפגעים אחדים וחילוצם ההרואי על ידי חבריהם תוך סיכון אישי ואפילו תוך כדי הפרת פקודה מפורשת להימנע מכך. בספר יש תמונות של אנשי הגדוד, איורים ומפות, והכול על מנת ליצור את הרושם כי אכן נעשה מאמץ גדול לספר את קורותיו של הגדוד. הגעתי לעמוד 161 בספר ובו שורה אחת: **"בהפגזה על חתה נהרג סעדיה ג'דה, בן ראשון לציון, אחד מחיילי פלוגה ג'".** נתון סטטיסטי ותו לא, כאילו לצאת ידי חובה בציון עובדה זו.

בהקדמה לספרו מצוין בין היתר ד"ר בר-און, כי נעשה מאמץ לבסס את תיאור העובדות על מסמכים בני התקופה, על עדויות של משתתפים ועל מקורות משניים למיניהם. עוד הוא מצוין כי בגדוד התקיימו סדרים קפדניים והתנהלה תכתובת מסודרת ומתויקת היטב. מסמכים רבים נמצאו בתיקים של החטיבה, של חזית הדרום ובמקומות נוספים. ד"ר בראון מצוין עוד בהקדמה, כי זכה לראיין כמה מן המפקדים בגדוד וכי ידיו יהודה קורן, שנודע בגדוד כיוזקה קורצ'ק, שהיה מפקד מחלקה בפלוגה ג' (הפלוגה שלה השתייך אבי), השלים לו מידע רב על פלוגתו. תמוה אפוא בעיניי, כיצד לא נשאל קורן על נסיבות נפילתו של אבי, שהרי עובדה זו צוינה בספר. על פי המצוין בספר, אבי היה החלל היחיד של הגדוד באותו היום. מהמעט שידוע לי, הוא נפגע מרסיס בכבד, שכב מדמם במשך זמן רב בלא כל אפשרות לפנותו לקבלת טיפול רפואי, בשל ההפגזה הכבדה. אפשר להבין את הקושי שבפינוי המייד, אך ההיגיון הבריא מוביל למסקנה כי בכל אותן שעות היה מי שנכח במקום ואולי דיווח על הנפגע. היה בהחלט מקום לנסות ולאחר את מי מחבריו של אבי על מנת לקבל את פרטי האירוע ולצינם בספר לפני כתיבת אותה שורה סטטיסטית, גם אם עברו שנים מאז המקרה עד לכתיבת הספר. ועל אף כל זאת אני מוצא לנכון להודות ולשבח את ד"ר בר-און על המאמץ להעלות על הכתב את קורותיו של הגדוד, שאם לא כן, לא הייתה בידי כל אפשרות להבין ולדעת ממקור ראשון על שעבר על אבי בקרבות תש"ח.

מאחר שהתעלומה על רגעי האחרונים של אבי אפפה לא רק את אלמנתו וילדיו, אלא גם את נכדיו שביקשו לדעת הפרטים החסרים, טרחתי לשלוח לאחד מנכדיו בחו"ל

עשר שנים לאחר מכן גויסתי אני לצה"ל כלוחם בשריון והשתחררתי בשנת 1961 כמפקד טנק. עם שחרורי החלטתי להתחקות אחר פעילותה של חטיבת גבעתי במלחמת תש"ח ובייחוד אחר פעילותו של גדוד 55. ראשית, פניתי למחלקת השיקום של משרד הביטחון וביקשתי לברר מדוע אין אימי מוכרת כאלמנת צה"ל. לאחר בירורים אחדים הודע שם כי בשל טעות משרדית נפקד שמה מרשימת אלמנות צה"ל. החל מאותו היום נזקק לזכותה תגמולים חודשיים למשך כל ימי חייה, אך משהודעתי לה על כך סירבה לקבל את התגמולים בטענה כי הכסף אינו שלה וממילא לא יחזיר הדבר את בעלה לחיקה. שכנעתי אותה כי גם אם אין בכוונתה להשתמש בכסף, הוא יהיה לה לעזר בעתיד כדי שלא תהיה תלויה בחסדי אחרים, גם לא בחסדי ילדיה. וכך היה. פתחתי עבודה חשבון בנק ולשם הועברו כספי התגמולים. כאשר היא החליטה בבוא היום לעבור להתגורר בבית אבות, באו כספים אלה לידי שימוש.

מאמצי לקבל מידע על קורות פציעתו ונפילתו של אבי נמשכו שנים. בכל פעם שנדמה היה לי כי יש בידי קצה חוט שיוביל לקבלת מידע, התברר לי כי לא כן הדבר. באחת השיחות עם אימי היא סיפרה היא לי כי אבי ציין בפניה שמפקדו בצבא היה מרדכי (מורלה) בראון, שהיה תושב ראשון לציון. פניתי אליו בבקשה לספר לי את כל הידוע לו על נפילתו של אבי, אך לצערי הוא אמר שלא היה מפקדו של אבי ושאינו זוכר את נסיבות נפילתו. בפרסומים שונים קראתי כי המג"ד של גדוד 55 היה האלוף במילואים רפאל ורדי. העזתי להתקשר אליו טלפונית וביקשתי כי ישפוך אור על אותו יום. לצערי גם הוא אמר שאינו זוכר דבר מקורות נפילתו של אבי באותו היום.

שנים אחר כך קראתי באחד העיתונים כי בתאריך מסוים יתקיים טקס הוקרה לחטיבת גבעתי באתר ההנצחה של החטיבה במצודת יואב. החלטתי להיות נוכח באותו אירוע בתקווה כי מישו מאנשי הגדוד יוכל לספר לי פרטים על אותו קרב, ואולי יזכר באבי. משבאתי למקום מצאתי כי ברחבת האתר הוצבו כמה שולחנות, ועל כל שולחן שירתו בגדוד זה. הצגתי את עצמי וביקשתי לדעת שמא מי מהם זוכר את אבי ויספר לי כל שביקשתי לדעת. תגובתם עוררה בי עלבון וזעם: הם סיפרו לי כי בהפגזה הייתה המולה רבה וכי כולם נמלטו לפרדסים הסמוכים. נעלבתי כי לא כך ראיתי את פעילותו של הגדוד ובוודאי לא זו הייתה התגובה של אבי.

הפעם היחידה שנוצר קשר ביני לבין איש מגדוד 55 שהכיר את אבי הייתה מפתיעה ביותר. באחד הימים הזמנתי שירות לתיקון תקלה טכנית בנתיך של חברת החשמל בביתי. הגיע טכנאי מבוגר שלא היה מוכר לי, ועם סיום טיפולו בתקלה רמז לי כי הכיר את אבי בעת המלחמה וכי היה בין נושאי האלונקה שפינו אותו. מלבד זאת הוא לא ידע למסור לי פרטים ולא יכול היה להסביר מדוע מעולם לא בא למשפחה על מנת לספר את סיפורו.

את הקטע בספר שבו מוזכרת נפילתו של אבי. תגובתם הייתה: "מה, זה כל מה שהיה סבא שווה? שורה אחת יבשה?". למותר לציין את ההרגשה הקשה של כל בני המשפחה עד היום הזה.

נער הייתי וגם בגרתי. במסגרת שירותי הצבאי, כאיש מילואים, לחמתי כטנקיסט הן במלחמת ששת הימים בחזית הדרום כנגד המצרים והן במלחמת יום הכיפורים בחזית הצפון ברמת הגולן כנגד הסורים, בדיוק 25 שנה מאז נפילת אבי. חוויתי חוויות קשות של קרבות עקובים מדם, איבודת חברים לנשק, אחרים נפצעו ונשארו נכים. תקופת שירותי במלחמת יום הכיפורים נמשכה כשישה חודשים. בכל חופשה, ולו גם בקצרה ביותר, עשיתי כל מאמץ לפגוש משפחות שכולות וחברים פצועים. היה זה ערך עליון של אחוות לוחמים וגאוות יחידה. ראיתי זאת כחובה מוסרית ולא כמעשה חסד. כך חונכתי וכך נהגתי.

אני מצר על כך שלא זו הייתה דרכם של לוחמי גדוד 55 או לוחמי הגדודים האחרים, שהרי כולם או רובם הכירו את אבי כתושב של ראשון לציון מאז ילדותו וכעובד היקב זה 17 שנה. ב"מושבה" הקטנה כולם הכירו את כולם. אף לא אחד מצא לנכון ליצור קשר עם משפחתי. לא בימי הקרבות ולא לאחר מכן, עד היום הזה. ייתכן מאד גם כי למחדלו של משרד הביטחון להכיר באימי כאלמנת צה"ל רק כעבור 13 שנים יש קשר להתנהלותו של הגדוד בפרט ולהתנהלותה של החטיבה בכלל.

כיום אין בליבי כל משקעים שליליים כנגד חיילי החטיבה. את שלא נעשה אז אולי לא ניתן כיום לתקן. על אף זאת, מצאתי לנכון לצרף דברים אלה (שיתוּקו על ידי בספרון ע"ש אבי המצוי בחדר הזיכרון בבית יד לבנים, בראשון לציון ושלוש תמונות של אבי בתקופת המלחמה, שמא ייזכר מי מחבריו ליחידה וישפוך לפניי קצת אור בחשיכה

תמונה 16: סעדיה ג'דהעומד ראשון מימין עם חבריו בחטיבת גבעתי

תמונה 17: סעדיה ג'דה כורע ברך ראשון משמאל, עם
חברים בחטיבת גבעתי במלחמת השחרור